

DEN EUROPEISKE LANDSKAPSKONVENSJONEN

Hverdagslandskapet

MILJØVERNDEPARTEMENTET

Vi har storslått natur og praktfulle landskap i Norge. Fra hele verden kommer det folk for å oppleve naturen, stillheten og roen. Men de omgivelsene vi lager selv, er ikke alltid like storslåtte. Norske steder framstår ofte som en samling tilfeldigheter.

Bildene i denne brosjyren er hentet fra ulike steder i hverdagslandskapet – der folk ferdes, jobber og bor. Dette er ikke fagre glansbilder. De viser bare virkeligheten slik den framstår, på godt og vondt.

Hverdagslandskapet er først og fremst kommunenes arbeidsområde, uansett om det er uvanlig vakkert eller høyst ordinært. Den europeiske landskapskonvensjonen kan hjelpe oss til å fremme bedre kvalitet og sammenheng i utviklingen av by og bygd.

Den europeiske landskapskonvensjonen

Omgivelsene våre endres i stadig raskere tempo. Endringene skjer ofte stykkevis og delt, ut fra prioriteringene til hver enkelt aktør. Mange mennesker opplever at stedet der de bor eller ferdes, utvikles uten noen overordnet plan eller tanke.

Resultatet blir i mange tilfelle at folks livskvalitet forringes – gradvis og til dels umerkelig, og uten at de har hatt reelle muligheter til å påvirke det som skjer. Nettopp mangelen på sammenheng, langsiktighet og forutsigbarhet i samfunnsutviklingen er bakgrunnen for at Europarådet startet arbeidet med Den europeiske landskapskonvensjonen.

23. oktober 2001 vedtok Norge, som det aller første landet i Europa, å iverksette konvensjonen. Etter at ti land hadde ratifisert, trådte konvensjonen i kraft 1. mars 2004.

Endringspresset er størst i visse områder

- **Byer og tettsteder**
Ny bebyggelse, gjenbygging av åpne plasser, trafikkanlegg og utfyllinger
- **Landskapet rundt**
Boligfelt, spredt utbygging, forretnings- og næringsvirksomhet, veger, parkeringsplasser, overføringslinjer og andre tekniske anlegg
- **Bygde-Norge**
Nye driftsformer, gjengroing, spredt utbygging og ferie- og fritidsanlegg
- **Strandsonen langs sjø og vassdrag**
Fritidshus, naust, boliger, næringsbygg og redusert tilgjengelighet for allmennheten
- **Kyst- og fjordlandskapet**
Industri, massetak, veger og energianlegg – vindkraft, småkraftverk og overføringslinjer

Mål i konvensjonen

Den europeiske landskapskonvensjonen er et viktig bidrag til å ivareta kjerneverdier som menneskerettigheter, demokrati og sosial samhörighet.

Ved å iverksette konvensjonen i Norge ønsker vi å fremme:

- livskvalitet og helse
- det lokale selvstyret og mulighetene for aktiv medvirkning
- bærekraftige lokalsamfunn
- attraktive steder, som stimulerer folks skaperevne og tiltakslyst

Dette skal vi få til gjennom vern, forvaltning og planlegging av landskapet, og utveksling av kunnskap og erfaringer med andre land i Europa.

Ny forståelse av landskapet

→ **Konvensjonen definerer hele det nasjonale territoriet som landskap**

Den omfatter alt fra uberørt natur, fjell og fjord til bygder og rene bylandskap. Den gjelder landskap vi betrakter som en estående, så vel som helt alminnelige hverdagslandskap og landskap i forfall.

→ **Konvensjonen framhever landskapet som leveområde for oss mennesker**

Landskapet blir definert som et område, slik vi mennesker opplever det på grunnlag av våre erfaringer og kunnskaper.

Opplevelsene går langt dypere enn estetikk – stygt eller pent. Vi fanger opp inntrykkene gjennom hele sanseregisteret – syn, hørsel, lukt, smak og hudkontakt. Dette gir i neste omgang opphav til følelsesmessige assosiasjoner og personlig identitet – følelser som tilhørighet, stolthet, selvillit, trygghet, rekreasjon og mestring av stress.

Landskapet stimulerer ikke bare sansene våre. I enhver situasjon stiller det oss også overfor fysiske muligheter og hindringer – som påvirker hvor og hvordan vi velger å bevege oss, og hva vi vil komme til å oppleve (eller ikke).

Konvensjonen handler derfor ikke så mye om å verne uberørt natur eller vakre kulturlandskap (det gjør staten gjennom naturvernlov og kulturminnelov). Men den tvinger oss til å revurdere hverdagslandskapene, der folk faktisk bor og arbeider.

→ **Konvensjonen tar utgangspunkt i at landskapet alltid endrer seg**

Det skjer i takt med naturens egne prosesser – vind, regn og snø, flom, ras og branner – og gjennom menneskenes inngrep. Langt de fleste endringene skyldes menneskelig aktivitet – slik som skogbruk og jordbruk, boliger og fritidshus, industri og handel, kraftproduksjon, infrastruktur for transport og andre anlegg.

Det er ikke noe mål å hindre disse endringene eller “fryse fast” et bestemt landskap. Tvert i mot skal konvensjonen hjelpe oss til å få de endringene som uomtvistelig kommer, til å bygge landskap der folk ser seg tjent med å bo og arbeide.

Oppfølging

Konvensjonen inneholder konkrete tiltak som det enkelte land skal gjennomføre. I Norge har Miljøverndepartementet hovedansvaret for å følge opp.

Mange av oppgavene kan gjennomføres best på kommunalt og regionalt nivå. Dette gjelder først og fremst tiltakene i konvensjonens artikkel 6. Samlet sett utgjør disse tiltakene en god strategi for samfunnsutviklingen lokalt og regionalt.

Kommuner og fylker som gjennomfører tiltakene, vil bidra til å styrke innbyggernes livskvalitet og helse og samtidig fremme bærekraftige og attraktive lokalsamfunn.

Tiltak i artikkel 6:

A Styrke bevisstheten om landskapet

- alle steder er landskap – alt fra uberørt natur, fjell og fjord til bygd og by
- landskapenes kvalitet har stor innvirkning på folks livskvalitet og helse
- landskapene er i stadig endring

B Utvikle kunnskap og ferdigheter

- opplæringsprogrammer for dem som planlegger og beslutter endringer i arealbruk og landskap
- bistand fra fagfolk i landskapsanalyse og visualiseringsteknikk til å vurdere kvaliteten i landskapet
- undervisningsopplegg i grunnskolen og videregående skole om landskapskvaliteter og muligheter i eget hjemmeområde

C Kartlegge og vurdere dagens landskapskvaliteter og endringsprosesser

- kartlegge landskapene i lokalsamfunnet og fastslå kvalitetene i samarbeid med befolkningen
- klarlegge hvilke krefter og prosesser som endrer dem
- analysere trender og utfordringer i endringsprosessen

D Utforme mål for framtidig landskapskvalitet

- bli enige om klare og utvetydige kvalitetsmål for landskapsutviklingen framover
- finne ut hva som må gjøres for å komme dit en gjerne vil, og unngå å ende opp der en ikke vil
- anslå nødvendig ressursinnsats – økonomi, kompetanse, kapasitet og annet som trengs

E Forankre gjennomføringen i forpliktende planer og tiltak

- Kommunal og regional planlegging etter plan- og bygningsloven:
- skaper møteplasser der myndigheter og andre interesserte kan utvikle felles forståelse av dagens situasjon og målene framover
 - munner ut i en handlingsdel for gjennomføringen, der hver part forplikter seg på sine respektive ansvarsområder

Tiltak A og B – bevisstgjøring og kunnskap – er nøklene til gjennomføring. Alle som deltar i plan- og beslutningsprosessene, må erkjenne hva landskapet er, og betyr for folk og lokalsamfunn.

Tiltak C, D og E krever aktiv medvirkning fra lokalbefolkningen og andre berørte parter.

Vurderinger og kvalitetsmål må bli forstått av alle aktører i lokalsamfunnet. Dette omfatter selvsagt folk flest. Men enda viktigere er alle myndigheter og private aktører som planlegger eller vedtar endringer i arealbruk og landskap.

Planmyndighetene må vite hva slags vedtak og tiltak som fører til endringer. Mange vedtak og tiltak kan i seg selv virke små og ubetydelige. Men summen av disse kan skape endringer som ingen egentlig ønsker. Derfor er det viktig å se framover og lage framtidsbilder: Hvor vil dagens utvikling føre, og hvilke grep må gjøres for å komme dit en ønsker?

Noen eksempler på etterspurte kvaliteter er vist i siste del av heftet.

Mer informasjon om landskapskonvensjonen

Se nettsidene til Miljøverndepartementet og Europarådet:

- www.planlegging.no (Landskapskonvensjonen)
- www.stedsutvikling.no (Landskapskonvensjonen)
- www.coe.int (The European Landscape Convention)

Foto: Scanpix

Foto: Scanpix

Inspirasjon til lokalt selvstyre og aktiv medvirkning

Landskap er et politisk spørsmål – et område for politikere og politisk nyskaping

Å utvikle politikk er et ansvar for politikere.

Men politikken angår alle i samfunnet og bør ikke overlates til politikerne alene:

- Politikk bør bygge på faktakunnskap og faglige råd.
- Politikere og deres rådgivere bør utfylle hverandre, og finne fram til felles forståelse av mål og tiltak.
- Politikere bør opptre i nær forståelse og dialog med befolkningen.

Landskapet utvider potensialet for aktiv medvirkning

Konvensjonen framhever betydningen av landskapet som leveområde for mennesker og tema for demokratisk debatt.

Landskap er lett å forstå. Alle har vi et forhold til stedet der vi bor. Når folk møtes på et personlig plan på denne måten, framstår de ikke som eksperter eller ikke-eksperter. Dessuten tilhører ikke landskapet, slik det er definert i konvensjonen, en bestemt akademisk disiplin. Det er felles møteplass for mange profesjoner. Derfor kan alle delta med samme vekt og betydning i debatten – uansett akademisk, etnisk, sosial eller kulturell bakgrunn.

Aktive innbyggere vil i neste omgang stimulere den politiske kreativiteten, øke spekteret av handlingsmuligheter i lokalsamfunnet og bidra til å styrke kommunens organisasjon.

Kommunale og regionale myndigheter i hovedrollene

Verneområder etter naturvern- eller kulturminnelov utgjør 14 % av Norges landareal (nasjonalparker, landskapsvernområder og liknende). Disse arealene har staten ansvaret for å forvalte. Resten – 86 % – forvaltes av kommunene gjennom plan- og bygningsloven.

Dette betyr at lokale og regionale folkevalgte organer har hovedansvaret for å forvalte areal og landskap på vegne av storsamfunnet. Det innebærer også at statlige sektorer må bruke kommunal og regional planlegging for å nå nasjonale mål, i tillegg til virkemidlene på egen sektor.

Dermed blir planlegging en viktig nøkkel – både når vi vil ta vare på landskap utenom områdene staten har vernet, når vi skaper nye landskap som følge av ny utbygging, og når vi rustet opp landskap som er blitt ødelagt av tidligere utnyttning.

Kommunal og regional planlegging etter ny plan- og bygningslov skaper oversikt og sammenheng, og gir oss mulighet til å lede utviklingen inn i det sporet vi ønsker.

Noen eksempler

Foto: Mikael Andersson / Mira / Samfoto

Sosiale møteplasser

Nærmiljøet

Nabolag trenger møteplasser. Et par benker hjelper, men ofte skal det mer til for å skape sosiale bånd. Foreldre med små barn kommer lettere i kontakt med naboer, men hva med dem som ikke har barn?

For å få gode nabolag må nærmiljøet ha flere funksjoner – nærbutikk, aktivitetsplasser, kafé og så videre. Bånd mellom mennesker knyttes på steder der man ser hverandre, og har felles gjøremål.

Foto: Eirik Glambæk Bøe

Gode plasser og gater

I tidligere tider utviklet byene og tettstedene seg på fotgjengernes premisser. Det var nødvendig å bygge tett, og nærhet til naboer ble sett på som en ressurs. Torg og gater var arenaer både for handel, kultur og rekreasjon.

I dag bruker vi nettopp slike typer steder som forbilder. Vi ser at kvaliteten på uteområdene i mange tilfelle er viktigere enn kvantiteten. Det er ikke sikkert at god plass og stor avstand mellom bygningene alene gir gode uterom.

Gode resultater oppnås ofte når forbindelsene og rommene mellom bygningene blir utformet først. Deretter kan bebyggelsen rundt planlegges for å gi liv og karakter til tun og byrom.

Foto: Eirik Glambæk Bøe

Foto: Bjarne Nygård / Samfoto

Oppvekstmiljø

Småbarn

Lek handler om å utforske verden. Hvis treåringen kan leke ute på egenhånd, utvikles både mestringsfølelse og selvtillit. Dagens barn får vanligvis bare anvist en avgrenset plass for hvor, og hva de skal leke.

Inngjerdete lekeplasser blir unødvendige når bilveger stenges. Da kan barna leke fritt i nabolaget, de blir fortere selvstendige og bedre sosialiserte.

Barn som bor i gangavstand til barnehagen, trives bedre og utvikler bedre kjennskap til nærmiljøet. Evnen til å lære styrkes gjennom å kjenne sammenhengen mellom hjemmesfæren og barnehagen. I baksetet på en bil er det ikke alltid så lett for de små å orientere seg.

Foto: Jens Olof Lasthein / Mira / Samfoto

Foto: Leif Rustand / Samfoto

Større barn og unge

Barn utvider sin aksjonsradius gjennom hele oppveksten, og med økende alder vokser behovet for valgfrihet.

I områder med få utfoldelsesmuligheter vil mange ungdommer oppleve å falle utenfor. Nærmiljøet blir for snevert.

Der transporten til og fra er basert på at folk skal kjøre privatbil, blir ungdom under 18 år derfor en tapende gruppe.

Foto: John Petter Reinertsen / Samfoto

Tilgjengelighet og bilavhengighet

Økte avstander mellom boliger, arbeidsplasser og daglige gjøremål gjør at de fleste som har mulighet, velger privatbilen.

Samtidig oppstår det en ond sirkel når privatbilismen fortrenger gang-, sykkel- og kollektivtrafikk. Kvaliteten på det offentlige rommet blir redusert når biltrafikken dominerer. Dette fører igjen til at terskelen for å velge andre måter å komme seg fram på, blir høyere.

For folk flest vil livskvaliteten i byer og tettsteder bli bedre om vi greier å redusere transportbehovet og få mer av transporten over på buss, bane og båt. Og om det blir attraktivt å gå og sykle for å komme seg rundt.

Foto: Mike Schröder / Argus / Samfoto

Helse og livsstil

Mennesker gjør aldri sine valg i et tomrom. De fysiske omgivelsene skaper i enhver situasjon både muligheter og begrensninger, og legger premissene for våre valg og handlinger.

Når avstanden mellom butikken og hjemmet blir for stor, blir det tungvint å gå og lett å velge bilen.

På steder der gateparkeringen byttes ut med sykkel-felt, observeres det en kraftig vekst i antallet syklistene.

Og der det etableres gode og sammenhengende sykkelveger, blir kulturen for bruk av sykkel styrket.

Foto: Bjørn Casper Horgen / Miljøverndepartementet

Vann og grønne lunger gir oss muligheter for fri ferdsel, fysisk aktivitet og rekreasjon. Dette er også viktige leveområder for planter og dyr.

Strandsonen er utsatt for stort utbyggingspress, særlig i klimatisk attraktive kommuner. Ønsket om kortsiktig økonomisk gevinst må ikke ødelegge de landskapskvalitetene som skal være basis for utviklingen av lokalsamfunnet i framtiden.

Kyst- og fjordlandskapet er dessuten hovedattraksjon i markedsføringen av norsk reiseliv. Utfordringen er å unngå utbygging som reduserer kvalitetene i landskapet, og hindrer allmennheten fortsatt tilgang til sjø og vassdrag. Dette gjelder også mindre områder som benyttes av lokalbefolkningen, særlig barn og unge.

Foto: Jan Hausken / Miljøverndepartementet

Kulturarven i landskapet

Alle steder har en historie å fortelle. Dette kan være bygninger, jord- og skogbruk, ferdselsveger eller andre spor som viser menneskenes aktivitet opp gjennom tidene. Disse sporene i landskapet knytter fortid og nåtid sammen og gir hvert sted sin egenart og identitet.

Kulturminner, kulturmiljøer og landskap betyr derfor mye for folks tilhørighet, stolthet og selvtillit. Dette vil trolig få økt betydning i utvikling og profilering av regioner, byer og tettsteder i tiden framover.

Men for å kunne nyttiggjøre seg verdiene av kulturminner og kulturmiljø i samfunnsutviklingen kreves det bevisste holdninger, aktivt eierskap og entreprenørskap.

Foto: Eirik Glambæk Bøe

Foto: Audun Moflag / Miljøverndepartementet

Foto: Audun Moflag / Miljøverndepartementet

Foto: Jan Hausken / Miljøverndepartementet

Det norske jord- og skogbrukslandskapet har helt spesielle kvaliteter – knyttet til matproduksjon, byggeskikk, veger og annen infrastruktur, kulturmark og biologisk mangfold. Selv om jordbruksarealene i Norge utgjør kun 3 %, er mange likevel villige til å gi avkall på dem til fordel for andre formål.

I dag er hoveddiskusjonen ofte å finne de arealene som kan omdisponeres til boliger, forretnings- og næringsvirksomhet, veger, parkeringsplasser o.l.

Men diskusjonen kan tas med motsatt utgangspunkt, nemlig:

- Hvordan skal vi ta vare på verdifull matjord og kulturmiljøer og kulturlandskap i nærmiljøet?
- Hva blir konsekvensene for innbyggerne om disse områdene bygges ned?
- Hvilke konkrete tiltak kan vi sette i verk for å sikre og videreutvikle dem for framtiden?

Foto: Tom Schandy / Samfoto

Næring og nyskaping

Attraktive steder er nøkkelen for å tiltrekke seg gode idéer, arbeidskraft og kapital.

Steder er attraktive når de tilfredsstiller grunnleggende menneskelige behov: Næring, trygghet, tilhørighet, individuell anerkjennelse og utviklingsmuligheter.

Bygningene i seg selv gir ly for vær og vind. Men å skape rom for inspirasjon og utvikling krever stor innsikt og kløkt.

Naturen og landskapet i Norge danner et unikt grunnlag for verdiskaping og næringsutvikling. Potensialet er stort, både i omsetning, fortjeneste og antall arbeidsplasser.

På steder hvor folk treffer mennesker de ikke hadde planlagt å treffe, er kulturen i utvikling. I møtet med en overraskelse oppstår det lett nye idéer!

Utgitt av: **Miljøverndepartementet 2009**

Opplag: 5 000
T-1475
ISBN 978-82-457-0432-7

Flere eksemplarer kan bestilles hos
Statens forurensningstilsyn.

E-post: **bestilling@sft.no**

Tekst: **Miljøverndepartementet med bistand fra
Eirik Glambæk Bøe, Arkitekturpsykolog**

Foto forside: **Jarle Jensen / Miljøverndepartementet**

Design: **Haltenbanken**

Trykk: **Grafisk Trykk**

Papir: **Rapporten er trykket på Soporset**

